

Vlinders behoren tot de insecten met een volledige gedaanteverwisseling. Dat houdt in dat een vlinderleven bestaat uit vier fasen: ei, rups, pop en volwassen vlinder: het imago. De meeste mensen denken alleen aan dit laatste stadium als het over vlinders gaat. Toch is het vaak minstens zo interessant om te kijken naar de rupsen, de poppen of zelfs de eitjes van deze dieren. Deze stadia duren in de meeste gevallen veel langer dan het vlinder stadium; sommige soorten leven zelfs enkele jaren als rups. Bovendien geldt voor een veel soorten (nacht)vlinders dat de pop, de rups of het eitje gemakkelijker te vinden is dan de vlinder.

Over eitjes, rupsen en poppen

Het imago is ook niet alles

OVERWINTERINGSSTRATEGIE

Hoewel het vlinders kijken een typische zomeractiviteit is, kunnen andere seizoenen veel verrassingen bieden. Iedere vlinder heeft zijn eigen strategie als het gaat om overwintering. En dat kan in alle vier de verschillende stadia: als vlinder, pop, rups of eitje.

Soorten die vroeg in het voorjaar en soms zelfs in de winter waargenomen worden, zijn bijna altijd 'vlinderoverwintersaars'. Citroenvlinder, dagpauwoog en kleine vos zijn voorbeelden van vlinderoverwintersaars in Nederland: zij verschuilen zich tussen dichte vegetatie, op een zolder of in een schuurtje en wachten op betere tijden. Op warme, zonnige dagen in februari of maart worden deze vlinders 'wakker' en kun je ze waarnemen. Wat niet iedereen zich realiseert, is dat deze vlinders op dat moment dus bijna een half jaar oud zijn! Het grootste deel van de inheemse vlinders echter overwintert in een ander stadium en is dus het grootste deel van zijn leven niet als vlinder waar te nemen.

EITJES

Vlinders zetten hun eitjes meestal af op waardplanten. Omdat rupsen kieskeurige eters zijn, die vaak maar één soort plant lusten, is de keuze beperkt. Iedere vlinder-soort heeft zo zijn eigen voorkeur. Waardplanten zijn vaak wilde planten, zoals brandnetels en gras- of klaversoorten. Maar ook een aantal tuinplanten zijn goede waardplanten, zoals klimop, vuilboom, liguster of hulst. Hoe ze de eitjes afzetten hangt af van de soort. Het landkaartje maakt een keurig stapeltje, de meeste zandoogjes leggen maar één eitje per blad en koolwitjes zetten de eitjes in groepjes af. Maar alle

vlindereitjes zijn klein en worden daardoor niet vaak opgemerkt. Toch zijn voor sommige soorten de eitjes gemakkelijker te vinden dan de vlinders zelf. In Nederland geldt dat bijvoorbeeld voor de familie van de kleine pages.

Kleine pages leven een verborgen bestaan en de vlinders laten zich slechts af en toe zien. Het is voor soortbescherming van deze familie essentieel dat de populaties goed in kaart worden gebracht. Dat is niet altijd even eenvoudig en het inventariseren vraagt daarom een creatieve aanpak. De sleedoornpage bijvoorbeeld, brengt het

De witte eitjes van de sleedoornpage steken duidelijk af tegen de bruine takken.

FOTO: KARS VELING

grootste deel van zijn leven als vlinder door in boomkruinen. Af en toe wagen de vlinders zich op de grond om water te drinken, en kunnen dan geteld worden.

Bij het inventariseren van de sleedoornpage ben je gelukkig niet helemaal afhankelijk van deze zeldzame vlinderwaarnemingen. Deze soort overwintert namelijk als eitje (net als een aantal andere kleine pages, zoals de eikenpage en de iepenpage) en die eitjes zijn van juli/augustus tot het volgend jaar maart/april te vinden. Het zoeken van eitjes is echt winterwerk, de witte eitjes zijn juist dan op de kale takken goed zichtbaar.

Zowel in Nederland als in Duitsland en Oostenrijk is al ervaring opgedaan met het zoeken van eitjes. Als je er oog voor krijgt zijn eitjes van eikenpage en sleedoornpage heel goed te vinden. Het zoeken naar eitjes levert dan regelmatig vondsten op, ook op plekken waar de vlinder zelf nog niet eerder gezien was.

RUPSEN

De meeste rupsen die worden waargenomen zijn van (macro)nachtvlinders, waarvan er meer dan achthonderd soorten in Nederland voorkomen. Het aandeel van de dagvlinders is veel kleiner met drieënvijftig soorten.

Rupsen van de familie van de aurelia's, zoals de *atalanta* en de *dagpauwoog*, zijn te vinden op brandnetel.

FOTO: KARS VELING

Rupsen uit de familie van de spanners bootsen zowel in uiterlijk als in gedrag een takje na en zijn zo nauwelijks zichtbaar. FOTO: NELY HONIG

In tegenstelling tot de vaak onopvallend gekleurde nachtvlinders, zijn de rupsen van sommige soorten erg opvallend: fel gekleurd, zwaar behaard of met opvallende uitsteeksels. Een aantal nachtvlinderfamilies heeft haar Nederlandse naam zelfs te danken aan het uiterlijk van de rups. De rupsen van beervlinders hebben een sterke beharing, pijlstaarten hebben een puntig uitsteeksel op hun rug, spanners danken hun naam aan de manier waarop de rups zich voortbeweegt.

Rupsen kunnen gedurende het hele jaar en op allerlei plaatsen worden aangetroffen. Veel vlindersoorten zijn als rups aanwezig tussen april en september. Sommige soorten kunnen gemakkelijk gevonden worden in de tuin, parken of wegbermen. Rupsen zijn kieskeurige eters en iedere soort heeft dan ook voorkeur voor zijn eigen voedselplant. Veel tuinplanten worden door rupsen als voedsel gebruikt, zoals bijvoorbeeld kruisbloemigen, liguster en geraniums. Ook de hoekjes met 'onkruid', zoals brandnetel of haagwinde, zijn geschikt voor rupsen. In tegenstelling tot de rupsen van de meeste dagvlinders die allerlei kruidachtige planten als waardplant gebruiken, hebben veel nachtvlinders juist allerlei bomen en struiken als waardplant. Loofbomen waar veel soorten een voorkeur voor hebben zijn wilg, berk en eik; vooral op jonge boompjes zijn de rupsen vaak redelijk eenvoudig te vinden.

Omdat rupsen gevoelig zijn voor predatie, hebben ze verschillende overlevingsstrategieën ontwikkeld. Een aantal rupsen heeft sterke beharing die irritatie kan veroorzaken aan ogen en slijmvliezen. Het bekendste voorbeeld hiervan is de eikenprocessierups. Soorten die giftig zijn laten dat zien door hun felle kleuren, zoals de rups van de Sint-Jacobsvlinder. Deze soort eet slechts van het giftige Jacobskruiskruid. Door hun opvallende geelzwarte tekening maken de rupsen duidelijk dat ook zij giftig zijn. Rupsen van de spanners zijn meesters in camouflage, veel van deze rupsen zijn nauwelijks te onderscheiden van een takje. Ook mimicry komt onder rupsen veel voor. De rups van de gehakelde aurelia bijvoorbeeld, lijkt door zijn bruinwitte tekening sprekend op een vogelpoepje, en wordt dus snel over het hoofd gezien.

VERWARRING MET ANDERE LARVEN

Veel rupsen verschuilen zich overdag tussen de vegetatie, tussen samengesponnen bladeren of in spleten boomschors. Vraatsporen en eventuele uitwerpselen zijn vaak een duidelijk signaal dat er rupsen aanwezig zijn of zijn geweest. Sommige rupsen hoe-

De pop van een oranjetipje is een gordelpop. De vleugels van de vlinder schijnen al door de pophuid heen. FOTO: KARS VELING

De pop van de kleine vos is een hangende pop. FOTO: KARS VELING

ven helemaal niet te worden gezocht, maar worden juist bij toeval gevonden. Meestal gebeurt dit op het moment dat de rups op zoek is naar een geschikte plaats om zich te verpoppen. Een sprekend voorbeeld is de rups van de grote beer die een fietspad oversteekt. Ook uit de pijlstaartfamilie worden regelmatig rupsen gevonden in de (na)zomer, als de spectaculair grote dieren de waardplant verlaten en op zoek gaan naar een geschikte plek om zich te verpoppen. Als het gewaaid heeft, is de kans om ze over de grond te zien kruipen nog groter, omdat de volwassen rupsen dan uit de planten 'geschud' zijn.

Sommige rupsen kunnen gemakkelijk verward worden met andere insectenlarven. Dit geldt vooral voor de larven van bladwespen, die aangezien kunnen worden voor een rups. Andersom komt ook voor:

de meestal witte madeachtige rupsen van de houtboorders en de wortelboorders worden snel aangezien voor larven van kevers of vliegen. Het belangrijkste verschil is dat een bladwesplarve na de drie paar echte poten aan het borststuk en één achterlijfsegment zonder potenpaar, een onafgebroken rij buikpoten heeft. Bij rupsen ontbreken buikpoten op het eerste én het tweede achterlijfsegment, daarna volgen maximaal vier paar buikpoten (rupsen uit de familie van de spanners hebben slechts één paar buikpoten) en vervolgens weer een aantal segmenten zonder poten.

POPPE

Poppen zijn over het algemeen lastiger te vinden dan rupsen of eitjes, maar als je weet waar je moet zoeken heb je zeker een goede kans. Plaats en manier van verpop-

ping zijn verschillend per soort. Veel rupsen verpoppen zich op hun voedselplant, maar een groot aantal kiest een andere plaats, zoals hekken, schuttingen of muren.

Poppen van dagvlinders zijn meestal zogenaamde 'hangende poppen', opgehangen aan het staarteinde met de kop naar beneden gericht. De kleine vos is een voorbeeld van zo'n hangende pop die op de waardplant brandnetel goed gevonden kan worden. Poppen van witjes zijn omgeven door een draad en daarmee vastgemaakt aan bijvoorbeeld een stengel: de gordelpop. Gordelpoppen van oranjetipjes laten zich in de zomer redelijk goed vinden op pinksterbloemen.

De rupsen van sommige nachtvlinderfamilies, zoals de uilen en de pijlstaarten, kruipen in de grond om te verpoppen. Deze poppen kunnen gevonden worden tijdens het tuinieren.

JUNIDIP

De eerste generatie dagvlinders die vroeg in het voorjaar worden waargenomen, zal rond de maand juni sterven. De eitjes hebben tijd nodig om zich via het rups- en popstadium te ontwikkelen tot een volwassen vlinder. Voor veel vlinders vindt die ontwikkeling in juni plaats; de tweede generatie vliegt later in de zomer. De periode tussen de eerste generatie en de zomervlinders wordt ook wel de junidip genoemd. Een uitgelezen moment dus, om dan de andere stadia eens te bekijken!

Ineke Koopmans werkt bij De Vlinderstichting.

Op 22 juni 2008 was het precies 25 jaar geleden dat De Vlinderstichting werd opgericht en dat wordt gevierd! In 25 jaar heeft De Vlinderstichting veel bereikt voor vlinders en libellen. Maar nog steeds zijn het sterk bedreigde diergroepen, die veel extra aandacht nodig hebben om in Nederland te kunnen worden behouden. Het Vlinderstichting jubileumjaar 2008 staat bol van activiteiten en feestelijkheden, zoals een fotowedstrijd, een vlinderwandeleweekend en een waarnemersdag. En nog veel meer! Voor een actueel overzicht van de activiteiten kunt u terecht op www.vlinderstichting.nl, hebt u vragen, stuur een mailtje naar info@vlinderstichting.nl

